

Délibáb-játék?

(1848 Krúdynál)

Krúdy Gyula tulajdonképpen soha nem írt 1848-ról, sem 1849-ről. Legkevésbé romantikus, hősi-es regényt vagy elbeszélést nem. — Mégis, különös módon átszövi egész életművét a '48 világából való vagy oda visszavezető legendák, utalások, alakok, gesztusok kusza szálainak szövedéke. Újra meg újra felbukkan emlékeiben, meséiben, leírásaiban egy-egy mondatzugban „ama csodálatos, tizenkilencedik századi legendánk egy dicső nemzet gyönyörű élményei”-nek köre.

Jól példázhatja azt is, hogy a jó fró — minél erőteljesebb tehetség, annál inkább — nem írhat bármikor, bármiről. Másként szólva: csak bizonyos témákról írhat, ezeket is bizonyos oldalról közelítheti csak meg, mint ahogy ez a közelítés egyben hangnemet, kezelésmódot, elbeszélésmódot is jelent. Saját személyének történelmi koordináltsága sajátosságosan határolja körül mindazt, amit és ahogyan szemügyre vesz. Krúdy — saját kora visszapillantó tükréből nézve — akarva-akaratlanul — nem Petőfiről ír, hanem Petőfi Zoltánról, néha Szendrey Júliáról; nem Kossuthról, hanem Kossuth *fiáról*; nem a daliás '48-as huszárokról, hanem „őszebemorult, hatalmasan pipázó”, a Soroksári úti Honvéd Menhely udvarán üldögélő, „agg oroszánok”-ról; vagy az ünnepélyeken a Petőfi-szobor lábához ültetett kávébarna atillás öregemberekről.

Különös személyes kapocs fűzi a „nagy időkhöz”. Bizonyos „idős Krúdy Gyula” „komáromi kapitány” volt, arról nevezetes, hogy „felrobbant alatta Klapka puskaporos hordója”. Öregkorában pedig a Szabolcs megyei 1848-as honvédegylet elnöke, s őt hívhatja tárgyalásra a honvédekkel egyezkedő Ferenc József megbízásából Fejérváry Géza tábornoszernagy és honvédelmi miniszter. Az író nagyapja ez a „nagy lármájú, bátor beszédű öregember”, akitől saját fülével hallhatja kisfiúként a hiteles vagy legendásított epizódokat. További, közvetlen családi hagyományt, emléket képvisel Krúdy Kálmán regényes alakja is, a dédnagybácsié. Ő az, aki Világosnál nem teszi le a fegyvert, hanem szabadsapatával együtt forradalmárként és katonaszökevényként üldözötten, betyármódra folytatja a történelmi igazságtéves auráját öltő, szájról szájra járó, nevezetes „pajkosságait”.

Így az ő számára 1848/49 egyszerre *még* élő, eleven valóság, amely érzékletes élményként fródhatott fogékony gyermeki fantáziájába. Ugyanakkor *már* mesévé, tódítássá, szépíttéssé színeződő mendemonda — fabulává légiesülő valóság is. Krúdy Gyula ifjan megéli a nagy nemzeti események emlékét, mint a „lélek magasztos indulatai közepette”, a „nagyra nevelt érzület” hullámhosszán örözött, közös, titkos történelmi kincset — ahogy ezt Gracza György füzetes szabadságharc-története jellemzésében írja. Azok közé tartozik, akik „a megaláztatástól vérbe borultan” mennek el a budai várat az osztrák honvédsereggel szemben védő Hentzi Henrik tábornok várbeli szobra mellett. De már abban az időszakban lesz felnőtte, amikor a „szabadságharc félisteni történetének az olvasgatása” kiemegy a divatból. Amikor a „rég, naiv, lelkesedő Magyarország” egy kiábrándult, flegmatikus, „riddeg és okos” monarchiának adja át a helyét.

1848: az a pont (hegycsúcs s egyben választóvizek közös forrásvidéke), ahol három nagy prózafőnök (Jókai, Mikszáth, Krúdy) útja találkozik — és elválik. Jókai: mindkét utód számára kiváltságos, utolérhetetlen előd. Mikszáth kétkötetes monográfiát ír róla, mely közvetett önarcképnek is tekint-

hető (lásd: Németh G. Béla-tanulmány). Krúdy *Mesemondások Jókai Mórról* címen könyvet ad ki, amelyet becses örökségként dedikál Zsuzsa lányának: „Lehet, hogy én már akkor nem leszek, mikorára te eljutsz ... a mesék országába. Azért most megfogom a kis kezedet, hogy könnyebben odatalálj meseországban a királyhoz, Jókai Mórhoz.” „... mert valóban olyan ő, mint a király, akinek alattvalója minden magyar gyermek”. De ez az író-királyság — fájdalmasan másvilágbéli. Jókai abból a bizonyos „dicsőséges magyar múlt időből való”, amely saját korában nemcsak visszahozhatatlan, de szinte hihetetlen — idejétmúlt. A regény nagy fejedelme már „nem egy ember, hanem az egész tizenkilencedik század regényességével, érzelmességével és hőbortosságával”. Ennél a mozzanatnál Krúdy és Mikszáth akaratlan összenéz. Mert igaz az, hogy Mikszáth Jókai-monográfiájában kevés részletet ír le annyi kaján humorral, mint ’48 márciusáét, a Jókai festette márciusét. „Hogy hősiessen szabadították ki Táncsicsot? A hatóságok zavarodottsága és ügyetlensége folytán nem kellett ahhoz különösebb hősiesség, még csak furfang sem” (stb.). A három nagy író találkozása — 1848 jegyében — érdekes változatban jelentkezik akkor, amikor Mikszáth *Krúdy Kálmán csínytevéseinek* regényesítésére vállalkozik, természetesen a maga sajátos módján (meseszövésmódjának talán egyik legjellegzetesebb darabja lesz ez a nagyelbeszélés—kisregény között álló, kacskaringós, ízes történet). Krúdy megörökíti azt az alkalmat, amikor egy nyári éjszakán a Báthory-kávéházban Mikszáth beszél neki erről a tervéről. Hogy kerül ide Jókai? Úgy, hogy a két író beszélgetését idézve az úri betyár korára, ’48-ra visszagondolva elsőként Jókaira fordul a szó. S a visszapillantásként megjelenített időszak jellemzésénél Krúdy Mikszáth szájába adja a kesernyés-ironikus szavakat: (akkor) ugyan „ki merészelt volna honfibu nélkül mutatkozni az utcán vagy a társaságban? Pedig már a manónak sem kellett a honfibu. Torkig voltunk vele. A fű benőtte a sírhalmokat. ... árva gyermekek megemberesedtek.”

Mikszáthnak tulajdonított a kor-karikírozás, de Krúdy az így kettősen felidéző. Az az írói, látásmódbéli, elbeszélésbeli árnyalat, amelyben jelen van kettejük egy húron pendülése — ám ugyanakkor a pendített húrok mássága —, az az árnyalat szinte megragadhatatlan, itt. De érzékelhetővé lesz a két életmű birtokában.

Az utóbbiakra figyelve tanúi lehetünk annak, hogy — akár 1848 Mikszáthnál, illetve Krúdynál — mássá lesz már az időtől, élménytől való *eltávolodás* mértéke miatt is. Krúdynál ez a teljes közelség, majd a nosztalgikus s már nem is nosztalgikus távolodás: magának a nosztalgiának is elidengenedése. S mindeközben maga a kápráztató, állandó mozgásban lévő metamorfózis az, ami villódzik, délibáb-játékot űz. 1848 — örök viszonyítási pont. Az emlék — a Krúdy-világban — nem fakul, csupán boszorkányosan változatos fátylak borulnak rá, tükrök, illúziók, dezillúziók fénytörésein át dereng föl. Ráborulnak az új, még újabb kor, korok, emberek leplei, fénycsóvái. Fájdalma, lírája nem csökken, miközben iróniák, képzelgések, hitek, számítások, rálátások kéretlen öltözékeibe bugyolálódik. Idők, életek, kutak: emlékek mélyeire ülepedik. Magát az eltávolodás óhatatlan törvényszerűségét, tényét, árnyékát képes megragadni író-királyi, bölcs-bús derűvel, amikor például felidézi azt a hajdankort, amikor annyi, „öreg Kossuth-képű ember járt-kelt Magyarországon, akik valamely természettani folyamat folytán a kormányzóhoz lettek hasonlatosak arcukban, a kormányzóhoz, akit egész életükben a szívéükben hordtak.”

Széles Klára